

ENEOLIT VA BRONZA DAVRI MIGRATSIYALARI VA UNING O'ZBEKISTON XALQLARI TARIXIDAGI O'RNI HAQIDA

Furqat Eshboyevich Toshboyev
JDPU professori,
Eshmamatova Nozima Baxodir qizi
magistrant,
Jizzax davlat pedagogika universiteti
furqat7312@mail.ru.

Anatatsiya Eneolit va bronza davri migratsiyalari O'zbekiston hududida yashagan qadimiy xalqlarning shakllanishida muhim rol o'ynagan. Ushbu davrda Markaziy Osiyo hududida ko'chmanchi va yarim ko'chmanchi jamiyatlarning o'zaro aloqalari kuchayib, madaniy almashinuv va yangi texnologiyalarning kirib kelishiga zamin yaratdi. Ayniqsa, metallurgiya, dehqonchilik va chorvachilik sohalaridagi taraqqiyot, turli etnik guruhlar o'rtasidagi madaniy uyg'unlik va iqtisodiy o'zaro bog'liqlikni shakllantirdi. Bu jarayonlar O'zbekiston hududidagi etnik birliklarning paydo bo'lishi, shuningdek, qadimgi davlat tuzilmalarining rivojlanishiga asosiy omillardan biri bo'ldi.

Kalit so'zlar: Mezolit, eneolit, bronza, ovchilik xo'jaligi, Joytun madaniyati, Migratsiya jarayonlari, Markaziy Osiyo xalqlari, ko'chmanchi jamiyatlar, arxeologik tadqiqotlar, ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, etnomadaniyat.

ABOUT ENEOLITH AND BRONZE AGE MIGRATIONS AND ITS PLACE IN THE HISTORY OF THE UZBEKISTAN PEOPLE

Annotation Eneolithic and Bronze Age migrations played an important role in the formation of ancient peoples living in the territory of Uzbekistan. During this period, the interaction of nomadic and semi-nomadic societies in the territory of Central Asia increased, creating the ground for cultural exchange and introduction of new technologies. Developments in metallurgy, agriculture, and animal husbandry, in particular, created cultural harmony and economic interdependence among different ethnic groups. These processes were one of the main factors in the emergence of ethnic units in the territory of Uzbekistan, as well as in the development of ancient state structures.

Key words: Mesolithic, Eneolithic, bronze, hunting economy, Joytun culture, Migration processes, peoples of Central Asia, nomadic societies, archaeological research, socio-economic changes, ethnoculture.

ОБ ЭНЕОЛИТЕ И МИГРАЦИЯХ БРОНЗОВОГО ВЕКА И ЕГО МЕСТЕ В ИСТОРИИ НАРОДА УЗБЕКИСТАНА

Аннотация Миграции эпохи энеолита и бронзы сыграли важную роль в формировании древних народов, проживающих на территории Узбекистана. В этот период усилилось взаимодействие кочевых и полукочевых обществ на территории Центральной Азии, создав почву для культурного обмена и внедрения новых технологий. В частности, развитие металлургии, сельского хозяйства и животноводства создало культурную гармонию и экономическую взаимозависимость между различными этническими группами. Эти процессы явились одним из основных факторов возникновения этнических единиц на территории Узбекистана, а также развития древних государственных структур.

Ключевые слова: мезолит, энеолит, бронза, охотничье хозяйство, джойтунская культура, миграционные процессы, народы Средней Азии, кочевые общества, археологические исследования, социально-экономические изменения, этнокультура.

KIRISH

XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab arxeologiya fani yutuqlari tufayli boy manbalar qo‘lga kiritilib, tarixiy taraqqiyotning arxeologik davriy sistemasi ishlab chiqildi. Unga ko‘ra paleolit, qisman mezolit davrlarini o‘z ichiga oluvchi ibtidoiy jamoalarning xo‘jalik asosini termachilik va sayyoh ovchilik tashkil etganligi, keyingi davri esa muayyan o‘troqlashib yashashga o‘tish bilan tirikchilik xo‘jaligining asosini dehqonchilik va chorvachilik tashkil etganligi ilmiy asoslangan. Insoniyat tarixidagi bu ijtimoiy-iqtisodiy yuksalishlar sivilizatsiyalarning ilk ildizlariga asos bo‘lgan.

O‘rta Osiyodagi paleolit davri odamlarining yashab tarzi ham boshqa qit‘alardan ko‘p farq qilmagan. Paleolit davrining so‘nggi bosqichida mintaqa miqyosida ibtidoiy urug‘ jamoalari turli tabiiy-geografik hududlarda joylashadi. Dengiz va ko‘llar atrofida istiqomat qiluvchilarda ko‘proq baliqchilik bilan shug‘ullanish imkoniyatlari paydo bo‘lgan, voha tekisliklari va dashtlar tuyoqli hayvonlarga boy bo‘lib bu mintaqalarda ovchilik xo‘jalikning asosini tashkil etgan²¹. Keyinchalik, qurshab, o‘rab, cho‘chitib ov qilish usullarining yanada takomillashuvi, turli-tuman mehnat qurollarining ishlab chiqilishi, shuningdek, xom ashyo ayraboshlashning boshlanishi o‘z davriga xos yutuqlar bilan xarakterlanadi.

Mezolit davrida ovchilik, xonaki chorvachilik, qisman dehqonchilik xo‘jaligi va turli mehnat qurollarining joriy qilinishi bilan sayyoh ovchilarning ma‘qul ekologik burchaklarda

²¹ Окладников А.П. Средний палеолит-мустьерское время в Средней Азии // Средняя Азия в эпоху камня и бронзы. – М. – Л.: Наука, 1966. – С. 25-33.

qisman o‘troqlashib yashashiga sharoit yaratdi. Umuman, bu davr avvalgi sayyoh ovchi guruhlar davriga nisbatan o‘z zamoniga xos yuksak taraqqiyotga erishgan so‘nggi bosqichi hisoblanadi²². Neolit davrida turli tabiiy sharoit va geografik hududlarda joylashgan qabilalarning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotida tub o‘zgarishlar yuz berdi. Bu paytda iqlim hozirgidan ko‘ra quruqroq bo‘lib, odamlar ozuqabop o‘simliklar va ayniqsa, boshqali o‘simliklar hamda suv manbalariga boy tog‘oldi vohalarini o‘zlashtirganlar. Bu davrga oid ilk yodgorlik Janubiy Turkmanistondagi Joytun madaniyati bo‘lib, u Shimoliy Erondagi neolit davri manzilgohlari (Shohtepa, Turangtepa, Tepa-Hissor) bilan birga, Kaspiybo‘yi ilk dehqonchilik markaziga birlashtirilgan. Bu davrda o‘troq xo‘jalikka o‘tib xo‘jalik yuritgan ibtidoiy jamoa birlashmalari turmush tarzida sivilizatsiyaning ilk ildizlari tomir otgan.

Yeneolit davrida O‘rta Osiyoga amalga oshirilgan migratsiyalarning boshlang‘ich hududiy markazlari Old Osiyo, Elam va Hind vodiysi hisoblanadi. Uning natijasida, dehqonchilik, chorvachilik va hunarmandchilik mahsulotlari ishlab chiqarish jarayoni boshlandi. O‘zbekiston hududining eneolit davrida o‘zlashtirilishi keng miqyosdagi uzoq masofada amalga oshirilgan migratsiyalarning namunali bosqichi hisoblanadi. Ularning sabablari iqtisodiy omillar bilan belgilangan edi²³. Eneolit va bronza davrlarida metallurgiya taraqqiyoti natijasida, odamlar mis va boshqa metallar (qalay, qo‘rg‘oshin) konlarini o‘zlashtirib, oltin va kumush singari nodir metallar hamda lojuvard, feruza kabi qimmatbaho toshlardan foydalana boshladilar.

Metallning mehnat qurollari yasash uchun kashf qilinishi ibtidoiy jamoa xo‘jaligida yuzaga kelgan buyuk o‘zgarishlardan hisoblanadi. Bu davrga oid O‘rta Osiyo hududidagi ilk yodgorlik anov madaniyati – Namozgohtepada bo‘lib bu yerda olib borilgan izlanishlar natijasida Namozgoh I, II, III, IV, V, VI bosqichlari va ularga oid qurilishlar aniqlangan²⁴. Ular Janubiy Turkmaniston o‘troq dehqon jamoalari tarixining yangi xranologik sistemasini bergan.

Migratsiyalarning navbatdagi bosqichi mil. avv. III ming yillikning oxirlari – II ming yillik boshlariga to‘g‘ri keladi. Ular quyi Murg‘ob daryosi (Marg‘iyona) va Baqtriya yerlarining keng miqyosda egallab olinishi jarayonlari bilan bog‘liq edi.

O‘.I. Abdullayev tadqiqotlariga ko‘ra, eneolit va ilk bronza davrlarida O‘rta Osiyoga amalga oshirilgan migratsiyalarni quyidagi bosqichlarga ajratish mumkin: 1) Mil. avv. IV ming yillik va III ming yillikning boshlari. Panj daryosining so‘l sohili havzasi Sharqiy Baqtriya vohalarining o‘zlashtirilishi. Migratsiya yuzaga kelgan tayanch markazi – Belujiston, Hind vodiysi. 2) Mil. avv. IV ming yillikning ikkinchi yarmi. Yuqori Zarafshon vohasining o‘zlashtirilishi. Ko‘chib kelishning boshlang‘ich hududi – Belujiston, Janubiy Turkmaniston.

²² Массон В.М. Экономика и социальной строй древних обществ (В свете данных археологии) // -Л: «Наука», 1976, 179-181 66.

²³ Abdullayev U.I. O‘rta Osiyoda ibtidoiy jamoa tuzumi va ilk davlatchilik tarixi: Tarix fan. dokt. (DSc). diss... – Urganch: O‘zbekiston milliy universiteti, Qoraqalpoq ijtimoiy fanlar ilmiy tadqiqot instituti. 2019. - B. 101-123.

²⁴ Куфтин Б.А. Полевой отчёт о работе XIX отряда ЮТАКЭ по изучению культуры первобытных оседлоземледельческих поселений эпохи меди и бронзы в 1952 г. // Тр. ЮТАКЭ, Т. VII. -Ашхабад, 1956.

3) Mil. avv. III ming yillik o‘rtalari. Panj daryosining so‘l sohili havzasiga amalga oshirilgan migratsiya. Uning kelib chiqishi nuqtasi – Hind vodiysi, Xarappa sivilizatsiyasi. 4) Mil. avv. III ming yillik oxirlari – II ming yillikning boshlari Marg‘iyona va Baqtriya vohalarining o‘zlashtirilishi²⁵. Migratsiya boshlangan dastlabki hududlar – Old Osiyo, Ikkidaryo oralig‘i, Eronning janubiy-g‘arbi va shimoliy-sharqi, Turkmanistonning janubiy-g‘arbi. Mazkur ma‘lumotlarga asoslanib, shunday xulosaga kelish mumkinki, O‘rta Osiyo tarixida yangi madaniyatlar va sivilizatsiyaning vujudga kelishi jarayonida tashqi migratsiyalar katta ahamiyatga ega bo‘lgan.

Migrantlarning harakatlari Kopetdog‘ atroflari va Murg‘ob vohasini o‘zlashtirish bilan cheklanmagan. Ular o‘z mulki va chorva podalari bilan qo‘shni Baqtriya hududiga kirib kelganlar. Marg‘iyona va Baqtriyada shakllangan madaniyat arxeologiya fanida Gonur, Dashtli-Sopolli madaniyati yoki Oks sivilizatsiyasi deb ataladi. Aytish mumkinki, Marg‘iyona va Baqtriya sivilizatsiyasi vakillari ziroatchi-chorvadorlar, hunarmandlar hamda me‘morchilik rejaviy usullarini, murakkab mudofaa tizimi, uy-joylar va katta binolar bunyod etish texnikasini bilgan binokorlar edi. Ular o‘z yurtlaridagi davlat va boshqaruv tizimi ta‘sirida shakllangan ilg‘or, uyushgan jamiyat vakillari bo‘lgan. Kirib kelgan aholi o‘z moddiy va ma‘naviy madaniyati an‘analarini saqlab qolgan holda, Sharqda ma‘lum sivilizatsiyaning hududiy doirasini kengaytirishga xizmat qilgan²⁶. Mazkur migratsiya turi Marg‘iyona – Baqtriya bronza davri arxeologiyasida o‘z aksini topgan va boshqa hududlarda aniqlangan arxeologik belgilarga ko‘ra ma‘lum. Marg‘iyona va Baqtriyada topib tekshirilgan yirik saroy va ibodatxonalar, xo‘jalik majmualari shundan dalolat beradi.

Bu paytda O‘zbekistonning markaziy qismlariga ham janubiy Turkmanistonning Geoksuyr (Ko‘ksur) vohasidan siljigan aholi kirib keladi va Zarafshon tog‘lari yonbag‘rida metallga boy hududlarda joylashgan Sarazmni o‘zlashtiradilar. Quyi Zarafshonda Zamonbobo madaniyati – ilk dehqonchilik yodgorligi hisoblanadi (Sarazmdan farqi xonaki chorvachilik va motiga dehqonchiligi tashkil etgan). Zamonboboliklar asosan, dehqonchilik va xonaki chorvachilik bilan kun kechirib, chaylasimon kulbalarda istiqomat qilganlar. Zamonbobolik jamoasida xunarmandchilikning turli tarmoqlari, xususan kulolchilik, bronzani eritib undan xar xil ashyolar yasash, ayniqsa toshni ishlash texnikasi ancha rivojlangan. Tabiiy sharoiti zamonboboliklarni dehqonchilik bilan emas, chorvachilik bilan shug‘ullanishga imkon bergan. Shu sababli Zamonbobo madaniyati asosida o‘troq aholining qishloq va shaxarlari qad ko‘tarmagan.

Tadqiqotlar natijasiga ko‘ra, yeneolit va bronza davrlaridagi migratsiyalar natijasida, Murg‘ob, Amudaryo, Vaxsh, Panj, Zarafshon va Sirdaryo, daryolari bo‘ylab, cho‘llar va tog‘ oldi hududlarini kesib o‘tgan yangi yerlarga ko‘chish yo‘llari paydo bo‘lgan. Bu yo‘llar orqali tashqi va ichki migratsiyalar amalga oshirilgan, savdo –ayriboshlash va madaniy-iqtisodiy

²⁵ Abdullayev U.I. O‘rta Osiyoda ibtidoiy jamoa tuzumi va ilk davlatchilik tarixi... - B. 101-123.

²⁶ Эшов Б. Ж. Ўрта Осиёнинг қадимги шаҳарлари тарихи. Дарслик. Тошкент : “Fan va texnologiya” , 2008. – Б. 80-83.

aloqalar taraqqiy etib, etnomadaniy jarayonlar ro‘y bergan²⁷. Bu paytda O‘rta Osiyoning deyarli barcha viloyatlarida o‘zlashtiruvchi xo‘jalik turlari yordamchi mashg‘ulotlar sifatida rivojlanishda davom etib, chorvachilik va dehqonchilik ishlab chiqarish xo‘jaligining asosiy qismini tashkil eta boshlagan. O‘rta Osiyoning shimoli-sharqiy viloyatlarida Andronovo madaniyati chorvador qabilalari kelib o‘rnashishi natijasida bu jarayon yanada faollashadi.

Eng qadimiy yo‘llarning vujudga kelishi ibtidoiy makonlarni oziq-ovqat va xomashyo zaxiralari mavjud hududlar bilan bog‘lashga bo‘lgan tabiiy ehtiyoj, turli mintaqalardagi tabiiy sharoit, o‘simlik va hayvonot dunyosining turli-tumanligi o‘zaro mahsulot ayirboshlashni taqozo etishi bilan belgilangan. Uzoq tarixiy davrlar mobaynida shakllangan savdo yo‘llarining jadal taraqqiy etishida hududlardagi qabilalarning madaniy aloqalari, xom ashyo manbalarini mavjudligi, chorvadorlarning turli yo‘nalishdagi an‘anaviy ko‘chish yo‘llari va mavsumiy qo‘nalg‘alari katta ahamiyatga ega bo‘lgan. Shu tarzda Buyuk ipak yo‘li faoliyatidan ancha ilgariyoq Qadimgi Sharq va O‘rta Osiyo hududlarida o‘zaro almashinuv yo‘llari shakllangan²⁸. Bunda ko‘chmanchi chorvadorlarning o‘tli yaylovlar bo‘ylab an‘anaviy ko‘chish yo‘llari chorrahasidagi unumdor yaylovlar va tog‘-konchilik bilan bog‘liq metallurgiya sohasi muhim omil bo‘lgan.

Sharq mamlakatlaridagi yeng qadimgi yo‘llardan biri «La‘l yo‘li» deb atalgan. U miloddan avvalgi III II ming yilliklarda vujudga kelgan. U Pomir tog‘laridan boshlanib Eron va Old Osiyo, Misr orqali o‘tgan bo‘lgan. Badaxshondan qazib olinadigan la‘l toshi (lojuvard) qadimgi sharq zargarlari tomonidan yuksak baholangan. Badaxshon toshi ishlatilgan buyumlar Misr fir‘avnlari maqbaralaridan ham topilgan. Taxminan mil. avv. IV ming yillikning o‘rtalaridan boshlab, Hindiqush yonbag‘irlarida Amudaryo – Panj havzasidagi Ko‘kcha, Qunduz, Daryo Bangi va Sherovon daryolari vohalari, Belujiston – Hind vodiysidan ko‘plab aholi guruhlarining baland tog‘ daralari orqali 1110 km masofani bosib o‘tib kirib kelishiga ham Baqtriya tog‘laridagi turli xil ma‘danlar va qimmatbaho toshlar sabab bo‘lgan. Buning natijasida, mil. avv. III ming yillikning o‘rtalarida Panj havzasida Xarappa – Moxenjodaro sivilizatsiyasi ta‘sirida SHo‘rto‘qay kabi yirik savdo maskani faktoriyasi vujudga kelgan. “Lojuvard yo‘li”ning shakllanishi Qadimgi Sharq aloqa-savdo yo‘llari tizimida yangi tarmoqlarini vujudga keltirgan va ularda migratsiyalarning yangi bosqichlari shakllangan.

Bronza davrda sodir bo‘lgan migratsiyalar asosan, aholining shimoliy va sharqiy mintaqalardan kirib kelishi bilan bog‘liq hisoblanadi. Bu qabilalar arxeologik adabiyotlarda dasht bronza davri Andronovo jamoalari migratsiyasi bilan bog‘liq hisoblanadi. N.A.Avanesovanning yozishicha, Shimoliy Baqtriya hududlariga Andronovo jamoalarining dastlabki migratsiyalari Sopolli madaniyatining Ko‘zali bosqichidan boshlangan²⁹. Arxeologik materiallarda uning xronologik doirasi mil. avv. II ming yillikning ikkinchi yarmiga to‘g‘ri

²⁷ Сагдуллаев А.С., Холматов Н.Ў., Абдуллаев Ў.И. ва бошқ... Марказий Осиёда тарихий маданий вилоятларнинг шаклланиши ва этник географияси муаммолари. Тошкент: “Университет”, 2020. Б.110-123.

²⁸ Мавлонов Ў., Махкамova Д. Маданий алоқалар ва савдо йўллари. – Тошкент: Академия, 2004. – Б.12.

²⁹ Аванесова Н.А. Новое о проникновении пастушеских племен бронзового века в земледельческие оазисы на юге Узбекистана // Изучение культурных взаимодействий и новые археологические открытия. – СПб., 1995. – С. 82-86.

kelishi asoslangan. Shu paytgacha olimlar tomonidan bronza davridagi migratsiyalar asosan, Quyi Sirdaryobo‘yi va Orolbo‘ylari orqali faol kechganligi ta’kidlanadi³⁰. Unga ko‘ra dasht qabilalarining migratsiyalari asosida Janubiy Orolbo‘yi hudulari chorvachilik va ziroatchilik xo‘jaliklariga asoslangan Yevrosiyaning bronza davri dasht madaniyatlari yoyilgan janubiy chegaralarini belgilab, chorvadorlar tashqi migratsiyalarining oraliq hududiy tayanch maskanlaridan biriga aylanadi.

A.A. Asqarovning yozishicha, turkiy tilli qabila va elatlarning qadimgi davrda Movaraunnahr tomon harakat to‘lqinlari to‘rt bosqichda amalga oshirilgan. Bular so‘ngi bronza va ilk temir davri andronova jamoalarining migratsiyasi, antik davrda yuechji va xun qabilalarining kirib kelishi, ilk o‘rta asrlarda xioniy, kidariy va eftaliylarning ko‘chib kelishi va to‘rtinchi bosqichi turk hoqonligi davrida sodir bo‘lgan migratsion to‘lqinlar³¹. Bu ketma-ketlik yurtimizga qadimgi davrda kirib kelgan qabilalar tarixini o‘rganishda izchillikni ta’minlaydi.

Bronza davrida dehqonchilik xo‘jalik sohasi bilan birgalikda, dasht hududlarda chorvachilik borasida erishilgan yutuqlar muhim hisoblanadi. Bu paytda tabiiy resurslarning cheklanishi o‘zlashtirilmagan yaylovlarga va suv manbalariga ehtiyoj uzoq yurtlarga ko‘chib xo‘jalik yuritishga sabab bo‘lgan. O‘zlashtirilgan yerlar va yashash hududlari tobora kengayib, chorvador qabilalar dasht va tog‘ oldidagi keng hududlarda yoyilgan³². Bu paytda O‘rta Osiyoda dehqonchilik va chorvachilikka asoslangan xo‘jalik madaniy tiplar shakllanib, Yevrosiyo madaniy birliklari tizimiga kirgan Tozabog‘yob va Andronova dashti chorvador jamoalarining O‘rta Osiyo hududlarida joylashishi boshlangan.

Bronza davrida Ustrushonaga kelib o‘rnashgan jamoalarda metallurgiyani rivojlanishi, mis, qalay, qo‘rg‘oshin kabi ma‘danlarga ehtiyoj, bronzadan qurollar va buyumlarni ishlab chiqarish zarurati muhim omil bo‘lgan. Xom ashyo va konlar yaqinidagi ma‘dan eritish joylari va mineral toshlardan marjonlar yasash ustaxonalarining kashf etilishi bundan dalolat beradi³³. Bu an‘ana keyingi ming yilliklargacha o‘z ahamiyatini saqlab ilk va rivojlangan o‘rta asrlarda metallsozlik markazlarining tashkil topishiga sabab bo‘lgan. Bu holat bronza davri metallar xomashyosi va mineral tosh konlari nafaqat Qurama, Chotqol tog‘lari, Zarafshon tizmasi Nurota tog‘lari va Qizilqumda, balki Morguzar tog‘larida ham faol o‘zlashtirilganligini ko‘rsatadi. Shu paytdan, migratsiyalar an‘anaviy bo‘lib ular nafaqat, Turkiston tog‘lari (Ilono‘tti va Ko‘rpa dovoni) bo‘ylab, balki, Mirzacho‘l orqali, Nurota tog‘ tizmasining shimoliy tomonidan tog‘ni kesib o‘tuvchi ko‘plab yo‘llar va asosan, O‘ror–Nurota – Qizilqum – Buxoro yo‘nalishi orqali kechgan. Shunday qilib mavjud materiallar ko‘chmanchilarning ommaviy ravishda kirib kelishi bronza davridan boshlanganligini ko‘rsatadi.

³⁰ Сагдуллаев А.С., Тогаев Ж.Э. Миграции эпохи бронзы в Центральной Азии // Проблемы истории, археологии и этнологии Центральной Азии. – Ташкент, 2018. – С. 88-94.

³¹ Асқаров А.А. Ўзбек халқининг этногенези ва этник тарихи. Тошкент: "Университет", 2007. Б. 239-252.

³² Грязнов М.П. Пастушеские племена Средней Азии в эпоху развитой поздней бронзы // КСИА. Вып. 122. Москва, 1970. С.41.

³³ Заднепровский Ю.А. Типы поселений и жилищ Ферганы бронзового века // Реконструкция древних общественных отношений по археологическим материалам жилищ и поселений. – Л.: Наука, 1974. – С. 32-35.

R.X. Sulaymonovning yozishicha, mil. avv. III-II ming yilliklarda Xuanxe daryosining shimolidagi bepoyon cho‘llarda eneolit davri afanasevsk va Okunevs chorvadorlar madaniyati tarkibida Qorasuk madaniyati shakllanadi. Mongoliya va sharqiy Manjuriyagacha bo‘lgan hududlarda esa plita qabrlar madaniyati vujudga kelgan. Uzoq Sharq va Shimoliy Osiyodagi Morngoliyada boshqa mahalliy arxeologik madaniyatlar (tekisliklarda ot va shimol bug‘usi boquvchilari, tog‘li tegralarda qo‘tos boquvchilaridir kultura olennoy kamney) ham mavjud bo‘lgan.

Bu qabilalar haqida ilk yozma ma‘lumotlar bronza va suyak buyumlarga tushirilgan iyeorgliflar ma‘lumot beradi. Janubiy Sibir va Mongoliya dasht va cho‘lliklarida Karasuk va Shimol bug‘usi boquvchilari madaniyatlari aholisida ko‘chmanchi chorvachilar va suvoriylar guruhlar shakllanadi. Buning natijasida otda jang olib borishga qulay bo‘lgan uzun qilich va qalqon keyinchalik, uzoq masofaga otadigan kamonlarga ega ega otliq askarlar paydo bo‘ladi. Jang qurollari sohasidagi bu yutuqlar va ko‘chmanchi chorvachilikning ekstensiv riojlanishi natijasida, bu qabilalar skif nomi ostida dasht kengliklarida g‘arbiy va sharqiy yo‘nalishlarga Qadimgi Xitoydan arxaik Yunonistongacha bo‘lgan hududlarni zabt etishga kirishadi³⁴. Uning asosiy sabablaridan biri iqlimdagi o‘zgarishlar edi.

Mintaqaga kirib kelgan ko‘psonli aholi guruhlarining madaniyati va turmush tarzida o‘zgarishlar ro‘y bergan. O‘tloqlarni mavsumiy almashtirib yurgan shimoliy dasht cho‘ponlari mintaqa sharoitiga mos (chorvachilik va primitiv dehqonchilik) xo‘jalikni taraqqiy ettirganlar³⁵. O‘z navbatida, ziroatchilar keng miqyosda arpa yoki bug‘doy yetishtirish bilan birgalikda chorvachilik bilan ham shug‘ullana boshlaydilar. Ayni paytda, bu jamoalarning barchasini tog‘-kon ishlarini rivojlantirishga intilish birlashtirgan³⁶. Konlardan foydalanish katta iqtisodiy ahamiyat kasb etib, ularning yaqinida maxsus ustaxonalar paydo bo‘lgan. Konchilik mahsulotlari nafaqat O‘rta Osiyoning turli viloyatlari, balki qo‘shni Sharq mamlakatlariga ham olib chiqilgan. Shu sababli, bronza davridayoq tashqi iqtisodiy aloqalarda tranzit yo‘llar muhim o‘rin tutgan³⁷. Bundan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekistonning markaziy mintaqalarida bronza davrining oxirlarida dehqonchilik xo‘jaligi bilan birgalikda, chorvachilik, tog‘-kon ishlari hamda ichki va tashqi ayirboshlashga asoslangan xo‘jalik-madaniy tip shakllanadi.

Shunday qilib, insoniyat tarixining ilk davrlaridan boshlangan migratsiyalar natijasida ko‘plab elatlarning kirib kelishi, yurtimizdagi ijtimoiy-madaniy jarayonlarga katta ta‘sir ko‘rsatdi. Ayni paytda qadimiy migratsiyalarni arxeologik yodgorliklar va moddiy

³⁴ Сулейманов Р. Х. Вопросы культурогенеза и глоттогенеза Центральной Азии эпохи бронзы и раннего железного века // Культуры азиатской части Евразии в древности и средние века. Самарканд, 2021, С.137.

³⁵ Тошбоев Ф.Э. Қадимги Уструшонада бронза даври ёдгорликларининг ўрганилишига доир // Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси. 4/3- нашр (100). – Урганч, 2023. – Б. 55-59.

³⁶ Аванесова Н.А., Шайдуллаев Ш.Б., Еркулов А. К вопросу о культурной принадлежности Джамских древностей эпохи палеометалла // Цивилизации скотоводов и земледельцев Центральной Азии. – Бишкек - Самарканд, 2005. – С. 24-25, рис. 5.

³⁷ Аванесова Н.А. Новое о проникновении пастушеских племен бронзового века в земледельческие оазисы на юге Узбекистана // Изучение культурных взаимодействий и новые археологические открытия. – СПб. 1995. – С. 82-86.

madaniyatning yoyilishi xususiyatlari kartografiyasi asosida o‘rganish dolzarb vazifa hisoblanadi. Shuningdek, migratsiyalarning arxeologik belgilarini, ularning sabablari va yo‘llarini aniqlash, ilk davrlardagi migratsiyalarni arxeologik, antik davr va o‘rta srlarda sodir bo‘lgan migratsiyalarni yozma manbalar, lingvistik, epigrafitik hamda topogrpfik ma’lumotlar asosida tadqiq qilish zaruriyati mavjud. Bu esa ibtidoiy davrdan yangi davrgacha bo‘lgan migratsiyalar tarixini o‘rganish bilan birgalikda, tariximizning hali o‘rganilmagan muhim qirralarni alohida mavzu sifatida kashf etishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Окладников А.П. Средний палеолит-мустьерское время в Средней Азии // Средняя Азия в эпоху камня и бронзы. – М. – Л.: Наука, 1966.
2. Массон В.М. Экономика и социальной строй древних обществ (В свете данных археологии) // -Л: «Наука», 1976,
3. Abdullayev U.I. O‘rta Osiyoda ibtidoiy jamoa tuzumi va ilk davlatchilik tarixi: Tarix fan. dokt. (DSc). diss... – Urganch: O‘zbekiston milliy universiteti, Qoraqalpoq ijtimoiy fanlar ilmiy tadqiqot instituti. 2019.
4. Куфтин Б.А. Полевой отчёт о работе XIX отряда ЮТАКЭ по изучению культуры первобытных оседлоземледельческих поселений эпохи меди и бронзы в 1952 г. // Тр. ЮТАКЭ, Т. VII. -Ашхабад, 1956.
5. Эшов Б. Ж. Ўрта Осиёнинг қадимги шаҳарлари тарихи. Дарслик. Тошкент: “Fan va texnologiya” , 2008.
6. Сагдуллаев А.С., Холматов Н.Ў., Абдуллаев Ў.И. ва бошқ... Марказий Осиёда тарихий маданий вилоятларнинг шаклланиши ва этник географияси муаммолари. Тошкент: “Университет”, 2020.
7. Мавлонов Ў., Маҳкамова Д. Маданий алоқалар ва савдо йўллари. – Тошкент: Академия, 2004.
8. Аванесова Н.А. Новое о проникновении пастушеских племен бронзового века в земледельческие оазисы на юге Узбекистана // Изучение культурных взаимодействий и новые археологические открытия. – СПб., 1995.
9. Сагдуллаев А.С., Тогаев Ж.Э. Миграции эпохи бронзы в Центральной Азии // Проблемы истории, археологии и этнологии Центральной Азии. – Ташкент, 2018.
10. Асқаров А.А. Ўзбек халқининг этногенези ва этник тарихи. Тошкент: ”Университет”, 2007.
11. Грязнов М.П. Пастушеские племена Средней азии в эпоху развитой поздней бронзы // КСИА. Вып. 122. Москва, 1970.
12. Заднепровский Ю.А. Типы поселений и жилищ Ферганы бронзового века // Реконструкция древних общественных отношений по археологическим материалам жилищ и поселений. – Л.: Наука, 1974.

13. Сулейманов Р. Х. Вопросы культурогенеза и глоттогенеза Центральной Азии эпохи бронзы и раннего железного века\\ Культуры азиатской части Евразии в древности и среднвековье. Самарканд, 2021,

14. Тошбоев Ф.Э. Қадимги Уструшонада бронза даври ёдгорликларининг ўрганилишга доир // Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси. 4/3- нашр (100). – Урганч, 2023.

15. Аванесова Н.А., Шайдуллаев Ш.Б., Еркулов А. К вопросу о культурной принадлежности Джамских древностей эпохи палеометалла // Цивилизации скотоводов и земледельцев Центральной Азии. – Бишкек - Самарканд, 2005.

16. Аванесова Н.А. Новое о проникновении пастушеских племен бронзового века в земледельческие оазисы на юге Узбекистана // Изучение культурных взаимодействий и новые археологические открытия. – СПб. 1995.